

KÜTÜPHANELERİN ÇAĞIMIZDAKI ÖNEMİ*

Doç. Dr. Osman ERSOY

Bugün kullanmakta olduğumuz «Kütüphane» kelimesi, Arapça ve Farsça iki kelimenin yanyana gelmesiyle vücut bulmuştur. Kütüp=ki-taplar, Arapça; hane=ev, Farsçadır. Türkçemizde «Kitap» anlamına gelen bir «Betik» varsa da, gerek bu, gerekse «Kütüphane» kelimesini karşılayabilecek olan «Betikevi» kelimesi yaygın değildir. Kaldı ki, «Betik» kelimesinin Türkçe bir kelime mi, yoksa Çince bir kelime mi olduğu konusunda Türkologlar tarafından yapılagelmekte olan tartışmalar da henüz sonuçlanmamıştır. Mehmet Ali Ağakay da, *Türkçe Sözlük* (2. Baskı, Ankara: Yeni Matbaa, 1955) te «Kütüphane» kelimesini, «Kitaplık, kitap satılan dükkân, kitabevi...» gibi kelimelerle karşılamaktadır. *Kitabevi*, dilimizde daha çok kitap satılan yer anlamında alınmaktadır. *Kitaplık* kelimesinin tamamen Türkçe olmadığı (Aslı Arapça, yalnız «lık» eki Türkçe olduğu) halde, «Kütüphane» karşılığı olarak kullanıldığı görülüyorsa da bu kelime hem «Kütüphane» kelimesi kadar yaygın değildir; hem de daha çok kitapları koymıya yarıyan raf, dolap veya ev kütüphanesi anlamını karşılamaktadır. «Kütüphane» kelimesinin yerinde onun mânasını ifade edecek daha Türkçe bir kelime koymak amacıyla, bundan yirmi yıl kadar önce bir ara «Kitap saray» kelimesi denendiyse de, o da yaygın bir hale gelemedi. İşte bu sebeptendir ki, yaygın bir Türkçe karşılığına henüz sahip olmadığımız «Kütüphane» kelimesini kullanmak zorundayız.

Kütüphanenin anlamını ve onun yerine kullanılmak istenen diğer kelimeleri açıkladıktan sonra, şimdi de «Tarifi» üzerinde duralım:

Ortaokullarımızın ikinci sınıfında okutulmakta olan bir *İngilizce Ders Kitabı*'nda kütüphane «Ödünç kitap alıp okuyacağımız yer olarak tarif edilmiştir. Şüphesiz, çok basit olan bu tarif kütüphanelerin çağımızdaki görevini tamamiyle belirtmekten uzaktır.

İkinci bir tarifi milletlerarası şöhreti olan *Webster's New International Dictionary* (2. ed., 1949) den aldık. Buna göre kütüphane, «Yazma eserler ve kitap koleksiyonlarıyla başka eserlerin satılmak için değil

(*) 2 Aralık 1960 tarihinde jüri önünde verilmiş ilk «doçentlik dersi» ni metnidir.

kullanılmak için muhafaza edildiği bina veya binalardır.» Bu tarif daha geniş ise de «Kütüphane» den bugün bizim arıladığımız mânayı tam olarak verememektedir.

Üçüncü bir tarifi de Amerikan Kütüphaneciler Derneği'nin *Glossary of Library Terms* (Chicago, 1943) — *Kütüphanecilik Terimleri Sözlüğü* adlı eserinden almış bulunuyoruz. Bu tarife göre «Araştırma, müracaat ve okumak için idare ve organize edilen kitap ve benzeri materyalin meydana getirdiği koleksiyona kütüphane denir.» Bu tarif, hiç şüphesiz, bundan öncekilerden daha iyi bir tariftir.

Kütüphanelerin çağımızdaki görevlerini daha iyi belirtmesi bakımından dördüncü bir tarifi, Kütüphanecilik Kürsüsü Profesörü Dr. Carl M. White'in *ders notlarından* almış bulunuyorum. Profesör Dr. Carl M. White'a göre, *Kütüphaneler, geniş anlamlarıyla, modern iletişim araçlarının en önemlilerinden birisi olarak kabul edilebilirler. Çünkü, ister araştırma ve üniversite, ister okul ve halk kütüphaneleri şeklinde olsun, bunların hepsi de, insanlığın yeryüzünde mevcut hazinelerin en mükemmeliyle yani hemcinslerinin verdiği fikir mahsülleriyle temasını sağlayan temel kurumlardandır.*

Son tarifte geçen kütüphane ve onun malzemesi olan kitabın bir iletişim aracı oluşu üzerinde biraz durmak istiyoruz :

İnsanlığın, yazılı kaynaklarını sonraki kuşaklara (nesillere) aktarabilmesi yüzünden 20. Yüzyıl medeniyetine kavuşmuş bulunuyoruz. Abidevi olan yazıtları bir yana bırakacak olursak, yazılı kaynaklarımız, yüzyıllar boyu hep kitaplar ve kitap gibi işlem gören malzeme olmuştur. Bir an için, geçmiş yüzyıllardan bize yazılı kayıtların gelmediğini, olayların babadan oğula nakledilerek geldiğini, başka bir deyimle bilgilerimizin yalnız hâtıraya dayandığını düşünsek, çağımızın kültürlü toplumlarına, medeniyetine kavuşmuş olmak hakikaten hayal olurdu. Pek tabii olarak, kitabın önemli bir haberleşme (komünikasyon) aracı olduğunu söylerken, bunun yanı sıra, *radio, televizyon, gazete ve sinema* gibi az bir süre içinde büyük toplumları etkisi altında bırakan haberleşme (komünikasyon) ortamlarını unutmuş değiliz. Çağımızda, onların âni, dakat, süresiz olan etkileri yanında kitap, yine de önemini muhafaza etmektedir. Günümüzde, toplumlar, genel olarak, radyo, televizyon, gazete, ve sinemadan kitaptan olduğundan daha fazla faydalanmaktadırlar. Bu konuda yapılan araştırmalar (Bernard Berelson, *The Library's Public*. New York, 1950), bize, radyo, sinema, televizyon, gazeteden faydalanan insanların bu ortamlardan az faydalanan insanlara nisbetle kitaptan daha fazla faydalandıklarını göstermiştir. Demek istiyoruz ki, yeni ve

tesirli haberleşme (komünikasyon) araçlarının 20. yüzyılda insanlığın hizmetine girmesi kitabın ve onun içinde bulunduğu kütüphanenin önemi azaltmamış, bilakis artırmıştır. Esasen topluma düzen vermek isteyenler, devlet adamları, araştırmacılar, öğretmenler, ve çeşitli mesleklerin ileri gelen insanları kısacası çağımızın kültür ve medeniyetine hizmet edecek olanlar kitap ve kütüphanesiz iş göremezler. Burada kitapların toplum üzerindeki devamlı etkisine bir örnek vermeden geçemeyeceğiz.

Enstitümüzün ilk profesörü, Dr. R.B. Downs'un, «Milletler üzerinde en çok tesir yapmış onbeş kitap, (*Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, III, sayı. 2 [1954]), adlı makalesi (ki sonradan Amerika'da *Books That Changed The World*, New York, 1956, «Dünyayı Değiştiren Kitaplar» adıyla basılmıştır ve bu esere din, tarih ve sosyal bilimler ile ilgili konulardaki kitaplar alınmamıştır.) içinde bahsedilen aşağıda adlarını ve yazarlarını vereceğimiz kitapların etkisi ve sonuçları toplum üzerinde hâlâ devam etmektedir. Bunlar, Niccolo Machiavelli, *The Prince*; Thomas Paine, *Common Sense*; Adam Smith, *Wealth of Nations*; Thomas Malthus, *Essay on the Principle of Population*; Henry David Thoreau, *Civil Disobedience*; Harriet Beecher Stowe, *Uncle Tom's Cabin*; Karl Marx, *Das Kapital*; Alfred T. Mahan, *The Influence of Sea Power Upon History*; Sir Halford J. Mackinder, *The Geographical Pivot of History*; Adolf Hitler, *Mein Kampf*; Nicolaus Copernicus, *De Revolutionibus Orbium*; William Harvey, *De Motu Cordis*; Sir Isaac Newton, *Principia Mathematica*; Charles Darwin, *Origin of Species*; Sigmund Freud, *The Interpretation of Dreams*; Albert Einstein, *Relativity, The Special and General Theories*, gibi eserlerdir. Şüphesiz, Dr. Downs'un seçmiş olduğu bu eserlerin dışında bunlar kadar toplum üzerinde etki göstermiş eserler sayılabilir. Ama hakikaten dünyayı değiştiren eserler ne kadar çoğalsın çoğalsın adı geçen bu eserler listeden çıkarılamaz. Yukarıda sayılan onbeş eserden biri olan ve *Amerikan İhtilâlinin tetiğini çeken eser* diye adlandırılan Thomas Paine'in, *Common Sense*'i 10 Ocak 1776 da yayınlanmasından üç ay sonra 120.000 adet satılmış ve bu satış az zaman içinde yarım milyona yükselmişti. İşte toplumları devamlı şekilde etki altında tutar saydığımız eserler ve bunlara ilâve edebileceğimiz binlerce kitap bizim kültür hazinelerimiz olarak çağımızın modern kütüphanelerinde daima istifademize açık tutulmaktadır.

Dr. White'tan naklen verdiğimiz tarifi sonunda kütüphanelerin temel kurumlarımız (müesseselerimiz) dan olduğunu söylemiştik. Kültürlü bir toplumda, varlığından uzak kalamıyacağımız çeşitli sosyal kurumlar vardır. Meselâ, okullar, hastahaneler gibi... Pek tabii olarak bunların

amaçları da çeşitlidir. Toplumun temel kurumlarından biri olarak kütüphanelerde, özellikle çağımızda, belirli fonksiyonları gerçekleştirmektedirler. Bu fonksiyonları şöylece sıralayabiliriz:

1. Bir fikir çabasının sonucu olarak verilmiş eserleri toplamak, korumak, organize etmek ve onları toplumun istifadesine sunmak.

2. Yapılmış, yapılmakta ve yapılacak olan ilmi araştırmaları, çağımızda ve gelecekte araştırmacıların istifadesine en ucuz, en çabuk ve en kolay bir şekilde sunmak ve bunun için tedbirler almak. Bu fonksiyonu, çağımızda, özellikle *Büyük Üniversite ve Araştırma Kütüphaneleri* üzerlerine almışlardır. Araştırmacının, ilim adamının, çalışmakta olduğu konu üzerinde daha önce nelerin yapıldığını, halen ne gibi çalışmaların olduğunu bilmesi gerekir. Ve bu çalışmalar dünyanın neresinde olursa olsun getirtilip, ilim adamının istifadesine sunulmalıdır. Bunun için, çağımızda kütüphanecilik konusunda milletlerarası işbirliği geliştirilmiştir. Bunun yanı sıra, Union Catalog yani toplu kataloglar, milli ve milletler arası bibliyografyalar, kütüphane katalogları geliştirilmiş ve geliştirilmektedir. Kısacası, dünya literatürünün bibliyografik organizasyonu yapılmakta, ve kontrol altına alınmaktadır.

Kütüphanelerin diğer bir fonksiyonu da eğitim ve öğretime yardımcı olmaktır. Bunun için okul çağında olan, ilkokuldan üniversite bitinceye kadar çeşitli okullarda okuyan öğrencilerin yetişmesinde öğretmenlerin ve okulun yanı sıra, kütüphaneci ve kütüphanelere büyük sorumluluklar yüklenmiştir. Bu sorumluluğu, çocuk, okul ve üniversite kütüphaneleri ve onların kütüphanecileri paylaşmaktadırlar. Bir toplumun her yönden kalkınmış olması, o toplumun sorumluluğunu üzerine alacak genç kuşakların (nesillerin) çok iyi bir şekilde yetişmiş olmasıyla mümkündür.

20. Yüzyılda kütüphanelerin en önemli fonksiyonlarından biri de okul sonrası eğitim ve öğretim için yetişkinlere yardımcı olmaktır. Yetişkinler diyince, 25 yaşının üzerinde okumuş veya az tahsil görmüş bütün bir kütle kastedilmektedir. Çağımızda, okul yaşının dışında kalan bu insanlar, tabir caizse, «kendi yağlarıyla kavrulmaya» bırakılmamalıdır. Kütüphanelerin bu fonksiyonunu *Halk Kütüphaneleri* gerçekleştirir. Yetişkinlerin bu okul dışı eğitimi ve öğretimini üzerine almış olmasından ötürü, çağımızda halk kütüphanelerine haklı olarak *Halk Üniversiteleri* denmesini küçümsemek gerekir. Toplum içinde topluma faydalı bir insan olarak yaşamak, yani iyi vatandaş olmak, okul dışında olanlar için, halk kütüphanelerinden faydalanmakla olur. Okulda okuma yazma öğrenip, okul bittikten sonra kitap okumayan, kütüphaneye git-

meyen kimse, az zaman sonra okuma yazma bilmiyen vatandaştan fark-sız olur. Hiç şüphesiz, bu her iki tip insan da toplum için zararlıdır. Okul, insana ancak okumayı öğretir. Ama, okumanın bir alışkanlık ha-line gelmesi ancak ve ancak kütüphaneler, özellikle halk kütüphaneleri sayesinde olur.

Tarihi çağları, Eski Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ ve Yakın Çağlar diye bölümlere ayırıyorduk. Şimdi ise, yepyeni bir çağa, *Atom Çağı*'na girdiğimiz görülmektedir. Çağımızda insan zekası tabiat kuvvetlerini yeniyor, yapılması önceleri hayal bile edilemiyen şeyleri yapıyor, atmosferin dışına çıkmayı bir gün, hatta saat meselesi haline getiriyor, göklerimiz sun'i peykler ve yıldızlarla dolduruyor. İş, endüstri, teknik ve ilim alanlarında çalışmalar, araştırmalar baş döndürücü bir hızla geliyor. Yeni buluşlar ve yeni çalışmalar için, uzmanlar, çağımızda modern kütüphanelerden, geçen yüzyıllara nisbetle çok daha fazla faydalanıyorlar. Çağımızın modern kütüphaneleri, araştırmacıların istediği kitapları, çok kısa bir zamanda bulup getirmekte birbirleriyle yarış ediyorlar. Kütüphanelerin çağımızdaki önemini belirtmesi bakımından, feza yarışına çıkmış, dünya liderliğini paylaşamayan iki memlekette kütüphaneler konusunda örnek vermeden geçemiyoruz:

Kütüphanecilik Enstitüsünün beşinci yılını kutlama münasebetiyle neşredilen, *Türk Kütüphanelerinin Gelişmesinde Üniversitedeki Kütüphanecilik Eğitiminin Rolü* (Ankara, 1960) adlı eserdeki yazılardan biri olan Prof. Dr. Carl M. White'ın «Kütüphaneciliğin Birleştirici Kaderi ve Kültürlü Cemiyet» adlı yazısından öğrendiğimize göre, Rusya'da, yüksek kütüphanecilik eğitimi, Moskova, Leningrad, Harkof'taki üç büyük müessese ile, kütüphanecilik bölümüne sahip sekiz üniversitede toplanmıştır. Bu müesseselere her yıl 10.000 öğrenci devam etmektedir. Amerika Birleşik Devletlerinde ise, üniversitelere bağlı 36 kütüphanecilik bölümü vardır. Yine, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde bir kütüphanecilik bölümü kurulmasına yardım eden Amerikan Kütüphaneciler Derneği (American Library Association) nin üye sayısı 25.000 kişiye yaklaşmaktadır.

Burada Amerika ve Rusya'dan örnek verişimiz sebepsiz değildir. Toplumun ihtiyacını karşılamak için, temel sosyal kurumlarının yanı sıra kütüphanelerini de geliştirmiş olan bu milletler, yukarıda da söylediğimiz gibi, cihan hakimiyetinde ve feza yarışmasında atbaşı gidiyorlar. Kanaatimizce, bu liderlik yarışmasında adı geçen memleketlerin her çeşit modern kütüphanelere sahip oluşlarının önemi küçümsenemez.

Çağımızda kütüphaneler konusundaki en önemli gelişmelerden bi-

risi de işbirliği ve ihtisaslaşmadır. Bunun en güzel örneğini Amerika Birleşik Devletlerinde görüyoruz. Bu işbirliği ve ihtisaslaşmanın en önemlilerinden birisi millî seviyede olanıdır. *Farmington Plânı* denilen bu plân, Amerikan ilim adamlarını ilgilendiren eserlerden en az birisini, bu eser dünyanın neresinde çıkmış olursa olsun, muhakkak şekilde satınalma amacını gütmektedir. Büyük üniversite ve araştırma kütüphaneleri ihtisaslarına göre belirli konularda dış memleketlerde çıkan ilmi eserleri böylece toplamaktadırlar. İşbirliğinde bir diğer teşebbüs yine Amerika'da geliştirilmiş olup, bu bölgesel bir işbirliğidir. Orta-Batı Amerika Birleşik Devletlerinde 16 kütüphane (ki çoğu üniversite kütüphaneleridir) kendi bütçelerinden para ayırarak Chicago'da bir merkez meydana getirmişlerdir: *Midwest Inter Library Center (MILC)*. Bu merkeze üye olan kütüphaneler, okuyucuları tarafından sık sık müracaat edilmeyen eserlerini buraya göndermektedirler. Amerika'daki işbirliği ve ihtisaslaşmaya diğer bir örnek de bir şehir içindeki kütüphaneler arasındaki işbirliği ve ihtisaslaşmayla ilgilidir: Chicago'nun iki büyük kütüphanesi, *John Crerar* ve *Newbery* kütüphaneleri kendi aralarında anlaşmışlardır. Bunlardan John Crerar teknik ve tıp alanındaki kitapları, Newbery ise sosyal ilimler, edebiyat ve tarih konularındaki eserleri toplamaktadır. Görülüyor ki, işbirliği, zamanımızda, herşeyde olduğu gibi, kütüphanecilik alanında da büyük gelişmeler kaydetmiştir. Kütüphanecilikte ileri gitmiş memleketlerde işbirliği ve ihtisaslaşmaya büyük önem verilmektedir.

Kütüphanelerin tarifi, fonksiyonları ve toplum içindeki görevlerini belirtip başka ülkelerden örnekler verdik. Kısaca da olsa kendi kütüphanelerimizin durumuna dokunmak istiyorum. Bizde modern anlamıyla kütüphanecilik Cumhuriyetten bu yana tanınmaya başlamıştır. Toplu katalog ve bibliyografya çalışmaları müstesnâ, işbirliği ve ihtisaslaşma henüz mevcut değildir. Üniversite kütüphaneleri alanında geri olan taraflarımıza Asistan Dr. Berin U. Yurdadoğ'un doktora tezi ve teknik alanda işbirliğine asistan Günal Köymen'in bitirme tezi ışık tutmakta ise de, pratik alanda henüz bu eserlerden faydalanma yoluna gidilmemiştir. Kataloga geçirme ve özellikle kitapların belirli bir sisteme göre (söz gelişi, Dewey Onlu Tasnifi, Library of Congress tasnifi v.b. gibi...) tasnifi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi müstesnâ, kütüphanelerimizde lâ-yıkıyla ele alınmamıştır. Yazma eserler konusu da üzerinde önemle durulması gereken konu olmakta devam ediyor. Kütüphanecilik Bölümü nezunları ise, meslekteki yerlerini henüz almaktadırlar. Kataloglama ve tasnif konusunda mütehasıs olan Prof. Markley'in bilgisinden ise Fakülte dışında hiç bir kütüphane faydalanma yoluna gitmemiştir.

Türk toplumunda kütüphanenin önemi yeni yeni kavranmaktadır. Fehmi Karatay, Adnan Ötüken ve Aziz Berker'lerin açtığı çığır, istikbalimiz için ümit vericidir. Türk toplumunun her çeşit kütüphaneye şiddetle ihtiyacı vardır. Çünkü, artık biz de kitapsız, kütüphanesiz iş göremeyeceğimiz bir çağa gelmiş bulunuyoruz.

Sözlerimi, meşhur bir atasözümüzü değiştirerek bitirmek istiyorum. «Güneş girmeyen eve hekim girer» derler. Ben de «Kitap, kütüphane girmeyen yere, cehalet girer» demekle aşırı bir söz etmiş olmam, sanıyorum.